

Metod Benedik¹

OZADJA ŠKOFJELOŠKEGA PASIJONA

Povzetek

Kapucinska pasijonska procesija na véliki petek ima vseskozi izrazito spokorni namen: ob zelo dramatičnem predstavljanju Kristusovega trpljenja naj bi človek uvidel pogubnost greha, se kesal in se seveda poboljšal. Kot ozadja oziroma izhodišča procesije je treba upoštevati več dejavnikov. V 16. in 17. stoletju pa tudi še kasneje so nastale številne bratovščine, ki so povezovale ljudi različnih stanov in starosti; mnogi so prav preko teh bratovščin na poseben način živeli svojo vernost. Za ta čas, ko je barok v razcvetu, so značilne številne pobožnosti, ki so nemalokrat močno prežete z emocionalnostjo; ta se kaže navzven v uporabi dobro opazne opreme: raznobarvnih oblačil, zastav, križev, spokornih znamenj in tudi za to prirejene glasbe oziroma petja. Kapucini, ki so v svoji duhovnosti dajali prednost premišljevanju Kristusovega trpljenja, so to izrazito baročno okolje želeli izkoristiti, da bi kot red, ki je vedno bil tesno povezan z ljudstvom, poudarke svoje duhovnosti posredovali tudi širšim krogom, pri čemer so znova in znova morali biti pozorni, da procesija ostane pri svoji vsebini neokrnjena in v izvedbi dostojna. Če so procesije v drugi polovici 18. stoletja prenehale, temu še zdaleč niso toliko krive razne nerednosti, ki so se sicer dogajale, ampak predvsem nov racionalistični razsvetljski duh, ki je močno posegel tudi v cerkveno življenje in odpravil številne za baročni čas značilne ustanove (med drugim vse bratovščine) in izraze vernosti, ki novemu času niso več ustrezale.

¹ Prof. dr. Metod Benedik, Teološka Fakulteta, Univerza v Ljubljani.

HINTERGRÜNDE DER PASSION VON ŠKOFJA LOKA

Zusammenfassung

Die Absicht der Kapuziner Passionsprozession am Karfreitag war stets die Buße. In sehr dramatischer Leidensdarstellung Jesu Christi sollte der Mensch die Verderblichkeit der Sünde einsehen, Reue empfinden und sich natürlich verbessern. Als Hintergründe beziehungsweise Ausgangspunkte der Prozession müssen mehrere Faktoren beachtet werden. Im 16. und 17. Jahrhundert und auch noch später entstanden zahlreiche Bruderschaften, in welchen sich die Menschen verschiedener Stände und im verschiedenen Alter verbanden; viele lebten in den Bruderschaften auf eine besondere Art und Weise ihren Glauben aus. Ein charakteristisches Stilkennzeichen des Barocks ist die Frömmigkeit, die nicht selten stark von Emotionen durchdrungen ist. Nach außen zeigt sich das in der Verwendung gut sichtbarer Gegenstände, wie z.B.: bunter Kleidung, Fahnen, Kreuze, Zeichen der Buße und zu diesem Anlass bearbeiteter Musik bzw. bearbeiteten Gesanges. Die Kapuziner, die aufgrund ihrer Geistigkeit dem Nachdenken übers Leiden Christi den Vorzug gaben, wollten die barocke Strömung zu ihren Gunsten nutzen. Als ein Orden, der immer mit dem Volk verbunden war, wollten sie ihre Geistigkeit den breiten Kreisen unterbreiten. Dabei mussten sie stets aufpassen, die Prozession nicht inhaltlich zu verändern und die Anständigkeit der Aufführung zu behalten. In der zweiten Hälfte des 18. Jhs. fanden die Prozessionen nicht mehr statt. Der Grund liegt bei weitem nicht in verschiedenen Unregelmäßigkeiten, die zwar zustande kamen, sondern vor allem in der neuen rationalen Aufklärungsstimmung. Dieses Zeitalter beeinflusste auch das kirchliche Leben und schaffte zahlreiche für den Barock charakteristische Stilkennzeichen (unter anderem alle Bruderschaften) sowie viele Glaubenszeichen ab, die nicht mehr zeitgemäß waren.

¹ Prof. dr. Metod Benedik, Theologische Fakultät Universität in Ljubljana

OZADJA ŠKOFJELOŠKEGA PASIJONA

Škofjeλοški pasijon so v številnih študijah obravnavali že mnogi strokovnjaki različnih področij. Največ zanimanja seveda zbuja besedilo samo, ki je najstarejše v celoti ohranjeno slovensko dramsko besedilo. Prav tako vedno vrtajo vprašanja, kako je pravzaprav izgledala Romualdova izvedba pasijonske procesije na véliki petek (režiser Marjan Kokalj je za predstavitvi leta 1999 in 2000 skupaj z odlično ekipo sodelavcev našel izvirne rešitve), vedno pa je prisotno tudi vprašanje, kje naj iščemo ozadje, izhodišče za to procesijo. Pri slednjem se raziskovalci največkrat ustavljajo ob pasijonskih procesijah, ki so jih v nekaterih evropskih mestih prirejali od 15. stoletja naprej; naj navedemo le nekatere: Perugia, Dunaj, švicarski St. Gallen, francoski Arras, Salzburg, Bologna itd. Nikjer pa ne najdemo omenjene procesije, ki so jo v povezanosti s kapucini od leta 1604 prirejali na véliki petek v Pragi. Gre namreč za nekatere zanimive in vidne povezave med procesijami vélikega petka v Pragi, v Ljubljani in v Škofji Loki. V vseh treh primerih so v ozadju in v ključnih vlogah bratovščine in kapucini teh treh mest. Poglejmo stvar nekoliko bolj od blizu.

KORENINE SEGAJO V PRAGO

V Prago, ki je proti koncu 16. stoletja vse bolj izgubljala značaj katoliškega mesta², je tamkajšnji škof Zbynek Berka povabil kapucine, da bi sodelovali pri poskusih rekatolizacije v mestu samem in širše v čeških deželah. Jeseni 1599 je v Prago prispela skupina dvanajstih kapucinov, ki so bili doma iz različnih italijanskih pokrajin, vodil pa jih je sloviti pridigar, kasneje tudi vrhovni predstojnik kapucinskega reda in papeški diplomat pater Lovrenc iz Brindisija. Naslednje leto so ustanovili samostane v Pragi, na Dunaju in v Gradcu. Prav te ustanove pomenijo začetek kapucinov in njihove dejavnosti v prostoru od Češke do slovenskih

¹ Prof. dr. Metod Benedik, Teološka Fakulteta, Univerza v Ljubljani.

² Praški nuncij Spinelli je v poročilu 5. aprila 1599 zapisal: »In questo regno la religione va ogni giorno piu in precipitio. Et in Praga in molti luoghi si predica il calvinismo contro le costituzioni del medesimo regno. Il tutto nasce dall'essere li heretici vigilantissimi nel avanztaggare le loro conditioni; et i cattolici non solo tepidi, ma freddi in difendere la religione; et il governo del regno in mano del vicecancelliere e del segretario, che sono pessimi calvinisti.« ASV (Archivio Segreto Vaticano), Borgh. III, 112 AB, f. 105. Po nekaterih poročilih tega časa je v Pragi bilo od skupno okoli 140 cerkva le še 13 katoliških, »vse druge so imele v rokah razne sekte, od katerih je kar dve tretjini husitov, pristašev Jana Husa«. Prim. Arturo da Carmignano, n. d. II., 38.

dežel.³ Najstarejši ohranjeni zapisi o praški misiji, med katerimi je dogajanjem najbližji obširni rokopis *Liber capitularis provinciae Bohemiae*⁴, izpričujejo, da so takoj po prihodu v te kraje začeli opravljati svojo značilno dejavnost, v kateri je prvo mesto razumljivo pripadalo pridiganju. Dosti so se posvečali duhovni oskrbi vojakov, ki jih je bilo v čeških deželah zaradi pogostih spopadov s Turki v bližnji Madžarski veliko. Med ljudmi tako v mestu kot na podeželju so poživljali stare ljudske pobožnosti, uvajali pa so tudi nove, ki so na nek način povezovalе ustaljene poteze duhovnosti tega prostora in novejšę značilne tokove baročnega duha, vsemu temu pa so seveda vtisnili tudi pečat tistih potez, ki so se navdihovale z duhovno veličino Frančiška Asiškega. Zanj je znano, da mu je bil posebno blizu učlovečeni Bog v Kristusu, zato so mu pri srcu jaslice, češčenje Boga človeka, prav tako pa tudi premišljevanje Kristusovega trpljenja, v katerem Bog postaja človeku najbolj podoben.

Ta duhovnost je očitno dokaj hitro našla pot do nekega kroga ljudi, ki so pod vodstvom kapucinov v njihovi cerkvi na Hradčanih leta 1603 vzpostavili bratovščino Kristusovega trpljenja, zavezano reguli Tretjega reda sv. Frančiška.⁵ Bratovščino je najprej odobril praški nadškof Berka, 28. januarja 1604 pa je njen statut potrdil še papež Pavel V. V papeški listini širši uvod pred besedilom statuta predstavlja bratovščino. Med drugim pravi: *Preteklega, 1603. leta, je sklenila skupina plemičev in drugih oseb v Pragi, ki so v svojih srcih začutili močno sočutje do našega Odrešenika zaradi njegovega krutega trpljenja, posebno zaradi strašnega bičanja, da bodo véliki petek praznovali kot poseben dan pokore in se v spomin trpljenja našega Gospoda bičali do krvi. Po običaju bičarjev bodo oblečeni v bele halje, spremljali jih bodo spokorniki, oblečeni v črne halje s prižganimi svečami v rokah; vsi bodo imeli zakrite obraze in o svojih pobožnih čustvih bodo molčali. V letošnjem 1604. letu je število teh gorečih oseb še naraslo in močno preseglo lanskó; na véliki petek so pripravili procesijo, ki je privabila številne vernike, moške in ženske ter bila mnogim v spodbudo in kesanje. Sklenili so, da ustanove skupnost, ki se bo imenovala bratovščina Kristusovega trpljenja. Da bi delovala čim bolj urejeno in bila deležna odpustkov, so jo sklenili pridružiti rimski nadbratovščini,*

³ O prihodu kapucinov na Slovensko, o ustanovitvi posameznih samostanov ter o raznovrstni dejavnosti kapucinov glej: M. Benedik, *Die Kapuziner*, n. d. 63 sl.

⁴ Ob številnih dokumentih, ki govorę o začetkih kapucinskega reda v prostoru od Prage do Ljubljane, je po presojah strokovnjakov najzanesljivejši vir *Liber capitularis provinciae Bohemiae*, ki ga hrani arhiv kapucinskega provincialata na Dunaju. Rokopis obsega šestdeset strani in obravnava dogajanja od 1599 so 1617. V tem rokopisu preberemo tudi najzanesljivejše podatke o ustanovitvi samostana v Ljubljani leta 1606. Prim. Arturo da Carmignano, n. d. I, 83 sl.

⁵ Prvo Regulo (Vodilo) za Tretji red sv. Frančiška, ki se danes imenuje Frančiškov svetni red, je potrdil papež Nikolaj IV. leta 1289. Prim. Lazaro Iriarte, n. d., 557.

notranje pa se bo ravnala po reguli Tretjega reda sv. Frančiška, ki jo je potrdil papež Nikolaj IV. in ji odpustke naklonil Leon X.⁶

Že na prvi pogled je jasno, da gre v tem primeru za izrazito spokorno procesijo, ki ji poseben pečat dajejo bičarji, oblečeni v enotna spokorna oblačila. Prav ta spokorni značaj obhoda je najvidnejši element, ki izstopa pri vseh pasijonskih procesijah, ki jih poznamo v slovenskem prostoru.

SPOKORNA PROCESIJA V LJUBLJANI IN ŠKOFJI LOKI

Najstarejše doslej znano poročilo o procesiji v Ljubljani je zapis škofa Tomaža Hrena. V njegovem protokolu za leto 1617 piše: *Na véliki petek v večernem mrazu je šla procesija bičarjev iz samostana patrov kapucinov do cerkve sv. Nikolaja in od tod do sv. Jakoba, pobožno pa smo jo spremljali deželni namestnik, jaz, kanoniki, šola, plemstvo in številna množica; ko se je vrnila v samostansko cerkev, sem pri Gospodovem grobu podelil slovesen peti blagoslov.*⁷ Naš polihistor J. W. Valvasor, ki je nedvomno pasijonsko procesijo v Ljubljani videl na lastne oči, piše o njej v Slavi vojvodine Kranjske: *Na véliki petek 1617 je prvič šla od tod (od kapucinske cerkve sv. Janeza) procesija skozi vse mesto. Odtlej imajo ta obhod na véliki petek vsako leto, a plačuje ga bratovščina Odrešenika sveta iz tropenauške ustanove. Da bi videli ta obhod, se zberejo ljudje, ki prebivajo več milj od mesta, a tujci ga hvalijo, da niso skoraj nikjer videli tako lepe, pobožne in dolge procesije. Obhod je ponoči z neštetimi plamenicami in baklami; pri tem prikazujejo vse Kristusovo trpljenje in razne zgodbe iz stare in nove zaveze. Vse to nesejo in vozijo ali pa kažejo pobožnim gledalcem peš ali na konjih. Pri tem obhodu je tudi mnogo disciplinantov ali flagelantov, ki se sami bičajo, mnogo takih, ki vlečejo velike križe, mnogo puščavnikov in podobnih.*⁸ Tudi v pismu vrhovnemu predstojniku kapucinskega reda, ki ga je Hren 21. maja 1619 pisal zaradi zapletov v zvezi s to prireditvijo, škof govori o *pobožni procesiji bičarjev na véliki petek, pri kateri sem*

⁶ Dokument v latinskem jeziku je v celoti objavljen v: *Bullarium Ordinis FF. Minorum S. P. Francisci Capucinatorum seu Collectio Bullarum, Brevium, Decretorum, Rescriptorum et Oraculorum etc. quae a S. Sede Apostolica pro Ordine Capucino emanarunt*, Tomus Quartus, Romae 1746, 177 sl. Naslov dokumenta: *Statuta Confraternitatis sub titulo Passionis Domini Nostri Jesu Christi in Ecclesia Fratrum Pragae in Hradschin, sub Regula Tertii Ordinis S. P. Francisci institutae confirmat, eidemque speciales indulgentias largitur, quoad confratres in perpetuum, et quoad alios Christifideles ad decenium duraturas.*

⁷ NŠAL/ŠAL, Volumen secundum Primi protocolli pontificalium, PP I/2, f. 169: »Feria sexta Parasceves processio Flagellantium sub Crepusculo Serotino de Monasterio Patrum Capucinatorum egressa, ad S. Nicolaum, inde ad S. Jacobum, et per Vicedominalem, nobis, Canonis, Scholae, Proceribus, ac plurimo Populo pie comitantibus ad Monasterium est reversa, ubi ad Sepulchrum Domini etiam Solemnem in Cantu dedimus benedictionem.« Hrenov pripis na robu: »Hoc fit in annos singulos, sed nec non comitatu«.

⁸ J. W. Valvasor: *Die Ehre des Hertzogthums Crain*, XI, Von den Städten, Märckten, alten und neuen Schlössern, Klöstern, Garten etc. in Crain, Laybach 1689, 695.

*bil navzoč sam, moj kapitelj in duhovniki skupaj s plemstvom in množico vernikov, in se je z nemajhno koristjo za duhovno rast vršila nekaj let.*⁹

Škofjeloški pasijon je s svojimi pestrimi upodobitvami posameznih prizorov Kristusovega trpljenja v letih 1999 in 2000 naredil na gledalca poseben vtis s sprevedi velikega števila spokornikov. V izvirniku pasijona, ki ga hrani kapucinski samostan, je za Romualdovim besedilom poglavje z naslovom *Splošni spored celotne procesije za voditelja*¹⁰, ki je dejansko seznam vseh oseb za posamezne podobe. Med njimi vsekakor izstopa veliko število sodelujočih različno opredeljenih spokornikov, ki so celotni procesiji dajali poseben ton. Po posameznih prizorih ali podobah najdemo naslednjo številčno opredelitev: druga podoba, *Smrt, četa mrtvakov, šest majhnih mrtvakov*; šesta podoba, *Bičanje, spokorniki in križenosci v sorazmernem številu*; sedma podoba, *Kronanje, spokorniki in križenosci v sorazmernem številu*; osma podoba, *Hieronim, šestnajst puščavnikov z rdečimi križi, v črnem, nekaj spokornikov in križenoscev v sorazmernem številu*; deseta podoba, *Kristus na križu, štirinajst puščavnikov, možje z rdečimi križi*; enajsta podoba, *Marija sedem žalosti, nekaj križenoscev*. Dodatna pojasnila k temu najdemo še v zapisu *Seznam oblačil za procesijo na véliki petek v Škofji Loki*¹¹, ki med drugim našteva: *velika oblačila za mrtvake 10, majhna oblačila za mrtvake 5, oblačila za spokornike 118, oblačila za križenosce 28, oblačila za puščavnike 22*. Skupaj gre torej za 183 oblačil oziroma 183 oseb, ki na različne načine s svojo navzočnostjo poudarjajo spokorni značaj procesije na véliki petek.

KDAJ SE JE ZAČELA V ŠKOFJI LOKI?

Kam segajo začetki škofjeloškega pasijona? Navadno se ustavimo pri datumu, ki ga na prvi strani rokopisa pasijona nedvoumno spričuje kronogram, da so se namreč priprave za procesijo začele 3. marca 1721, na véliki petek, **11. aprila 1721**, pa je »procesijo na ukaz imenovanega častitega očeta provinciala (Krištofa iz Gradca) s svojim trudom in prizadevnostjo iz temeljev postavil oče Romuald iz Štandreža, redni pridigar, pod gvardijanom očetom Agatangelom iz Tolmina«. ¹² Datacija na prvi strani, torej leto 1721, je nesporno osrednjega pomena. Vendar je treba glede časovnega zaporedja upoštevati še kar nekaj zaznamkov. Skupaj za navedenima datumoma beremo v naslovnici tudi, da je prireditev procesije

⁹ NŠAL/ŠAL, PP I/3, 66. Škof se je namreč pritožil, da je p. Just, predstojnik štajerskega komisarjata, ne meneč se za njegove in nekaterih drugih opomine, pred dvema letoma procesijo ukinil ter zagrozil, da bo sežgal »vse priprave in znamenja Gospodovega trpljenja, ki jih uporabljajo pri procesiji, skupaj z oblačili bičarjev.«

¹⁰ *Lista Vniversalis totius Processionis Pro Magistro.*

¹¹ Med seznammi, ki jih najdemo v zvezku z izvirnim Romualdovim besedilom pasijona, je zadnji z naslovom *Verzeichnis der Kleider zu der Cahrfreytags Procession zu Pischhofflakh.*

¹² Iz uvodnih pojasnil k pasijonu.

loškim kapucinom dovolil »oče provincial Krištof iz Gradca s soglasjem častitega definitorija na naslednjem kapitlju v Celovcu«. Kapitelj je zasedal 23. maja 1721, poldrugi mesec po procesiji. Pri tem si v skladu z redovno disciplino nikakor ni mogoče predstavljati, da bi kapucini v Škofji Loki pripravili tak projekt, postavili provinciala pred izvršeno dejstvo in nato od njega in kapitlja za nazaj prejeli dovoljenje. Iz navideznega neskladja kvečjemu lahko sklepamo, da so v Škofji Loki že pred tem prirejali pasijonsko procesijo in je provincijsko vodstvo na kapitlju zgolj potrdilo že utečeno prakso. V izvirnem rokopisu pasijona, ki ga hrani samostanski arhiv, je opazno, da so z enako kaligrafsko pisavo kot slovensko besedilo pasijona napisana tudi izhodišča z naslovom *Pred procesijo je treba vedeti*. V sedmi točki pisec pravi, da »voditelj procesije mora ravnati tako, kakor mi je odpisal častiti gospod oče Gotthard iz Gradca, zdajšnji provincial, ko sem ga vprašal«. Gotthard je bil provincial od 28. septembra 1725 do 15. oktobra 1728.¹³ Znotraj tega časovnega okvira je bilo napisano besedilo škofjeloškega pasijona v tej obliki, kot ga danes poznamo. Nedvomno pa je bilo do tega zapisa že večkrat prečiščeno, preskušeno in uporabljeno pri procesijah v predhodnih letih. Provincial v isti točki navodil pravi, »naj se to opravilo opravlja po pravilu, danem na več kapitljih in v skladu z objavljenimi odloki«, kar dovolj jasno da vedeti, da gre za stvar, ki ima že večletno tradicijo. Na to opozarjajo tudi nekateri režijski zapisi poleg pasijonskega besedila. Tako pri tretji podobi (Gospodova večerja) piše: »konja je doslej vselej dal na voljo strogi gospod Khossen, njega je treba prositi zanju«, pri deveti podobi (Glej človek): »Longinu je težko preskrbeti konja, zato je treba zanj prositi voditelja«, pri trinajsti podobi (Božji grob): »grob nosi 14 mož, ki so že zmeraj bili meščani«.¹⁴

Temu je treba dodati še izvirna pisma, ki so priložena besedilu pasijonske procesije. Osrednjega pomena je pismo p. Romualda župniku v Stari Loki (Škofja Loka je v tem času le vikariat, ne župnija) z dne **9. aprila 1715**. Pater prosi, naj župnik povabi k »moji procesiji« vernike, ki bodo sodelovali kot »bičarji, križenosci ali bodo nosili bakle«. Posebej pa prosi, naj v oznanilu priporoči sodelujočim, da takoj po končanem opraviilu vrnejo obleke in druge rekvizite tja, kjer so jih prejeli, »ker je naša oprava za procesijo doslej še vedno revna in skromna«.

Morda še bolj značilno in pomembno je drugo pismo, ki je sicer brez datuma in podpisa, je pa po vsebini zelo zgovorno. Pravi, da sta procesijo na veliki petek, ki so jo sicer vodili kapucini, vzpostavili bratovščini Svetega Rešnjega telesa iz Škofje

¹³ LFC, 177, 182.

¹⁴ V pojasnilih *Pred procesijo je treba vedeti* je še nekaj zapisov, ki kažejo, da obravnavajo ne neko novo stvar, ampak že utečeno prireditev: ustanoviteljica in *ohranjevalka* te procesije je bratovščina ... na konventu bratovščine je bilo *enkrat za vselej* sklenjeno ... blagajnik bratovščine je *bil tokrat* vrli gospod Kossen. Na vprašanja datacije pasijona posebej opozarja Matija Ogrin v temeljitih znanstvenih raziskavah ob pripravi na elektronsko znanstvenokritično izdajo pasijona.

Loke in Svetega rožnega venca iz Stare Loke.¹⁵ »Višji predstojniki obeh bratovščin so sklenili, da se v Škofji Loki vsako leto na véliki petek ob štirih popoldne, če bo Bogu všeč in bo nebo naklonjeno, pripravi procesijo v čast Gospodovega trpljenja z namenom, da bi ublažili božjo jezo, da bi odvrnili kazni za naše grehe, ter da bi usmiljeni Bog mesto in vso okolico obvaroval pred kugo, lakoto in vojno, kakor ga je ohranjal toliko let in da bi ga ohranjal še naprej, zlasti to leto, ko se sliši o ljudskih uporih in vojnih grožnjah.« Glede na časovno opredelitev je posebej pomemben poudarek »zlasti to leto«. Prav **leto 1713** je bilo zaznamovano z »upori in vojnimi grožnjami«. V tem letu je veliki tolminski punt, ki je pretresal celotno Posočje in Goriško s širokim zaledjem, krepko odmeval tudi na loškem ozemlju. Puntarji iz loškega gospostva so zaradi previsokih taks in nepravilnosti pri pobiranju raznih dajatev pripravili celo pritožbo na cesarja, ki jo je na Dunaj odneslo posebno odposlanstvo.¹⁶ V tem pismu voditelj procesije tudi piše, kako je procesijo razdelil v šestnajst prizorov, in navaja, kdo bo kak prizor predstavil. Videti je, da gre za prvo vsebinsko razdelitev in edino znano razporeditev med »igralce« posameznih krajev, ki so se je kasneje bolj ali manj stalno držali. Po tem zapisu je razpored prizorov (figur) naslednji: 1. sprevod bratovščin; 2. *Raj* – Reteče in Gorenja vas; 3. *Smrt* – Bitnje; 4. *Sv. Hieronim* – Gosteče, Pungert in Hosta; 5. *Brezmadežno spočetje* – Godešič in Lipica; 6. *Jeruzalem, zadnja večerja* – Zminec in Bodovlje; 7. *Na vozu* (šesti prizor?); 8. *Krvavi pot* – Dorfarje in Crngrob; 9. *Ječa* – Sveti Duh; 10. *Bičanje* – Pevno in Moškrin; 11. *Kronanje* – Stari dvor in Virmaše; 12. *Prizor pred Pilatom* – Trnje in Vešter; 13. *Kristus na križu* – Suha in Trata; 14. *Žalostna Mati božja* – Binkelj in Fara; 15. *Skrinja zaveze* – Puštal in Vincarje; 16. *Božji grob* – gospodje meščani. Sledi še nekaj pojasnil oziroma navodil: voditelj procesije vabi k sodelovanju samo za to leto in sodelavcev za naprej ne veže nikakršna obveznost, razen če jih bo naslednji voditelj procesije prihodnje leto spet povabil; vsi sodelujoči naj se pravočasno zberejo na kraju procesije; po končani procesiji naj vrnejo oblečila.

Vrsta zapisov v spremnih besedilih pasijona in ohranjena izvirna pisma razločno kažejo, da so že pred pasijonom, ki ga je p. Romuald 1721 »iz temeljev postavil« (funditus erexit), v Škofji Loki kapucini prirejali pasijonsko procesijo. Drugo navedeno pismo, ki ga zunanje okoliščine (»upori in vojne grožnje«) jasno postavljajo v leto 1713, nedvoumno kaže tudi na izhodišče procesije, namreč na odločitev dveh bratovščin, da se »vsako leto« na véliki petek v mestu pripravi procesija. Značilno je, da je samo v tem pismu navedena razporeditev prizorov na »igralce« po posameznih krajih. Kako so se kasneje te razporeditve glede na različno število prizorov spreminjale, ni znano. Vsekakor pa smemo z gotovostjo

¹⁵ Bratovščina Sv. Rešnjega telesa v Škofji Loki je bila ustanovljena 1634, Svetega rožnega venca v Stari Loki pa 1655. Obe sta združevali veliko članov in bili dokaj premožni. Prim. P. Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, Škofja Loka 1973, 338.

¹⁶ Prim. P. Blaznik, n. d. 304.

sklepati, da segajo začetki Škofjeloškega pasijona v leto 1713, ko je bila kapucinska cerkev posvečena, ter da gre za prireditev, ki naj se izvaja redno vsako leto. Kdo je bil prvi »magister processionis«, ni znano, leta 1715 pa jo je, še vedno »revno in skromno«, vodil p. Romuald, ki jo je v naslednjih letih izpopolnjeval in jo 1721 res »iz (teh) temeljev postavil« ter dodelal besedilo, ki je ostalo zapisano kot Škofjeloški pasijon. Procesija na véliki petek nikakor ni bila stvar dobre volje oziroma pripravljenosti posameznika, ampak zadeva samostana, neposredno pa jo je pripravil in vodil »magister processionis«, ki ga je v to službo imenoval provincial. Od svojih začetkov 1713 se je izvajala vsako leto.

V rokopisu Škofjeloškega pasijona se slovensko besedilo konča z enajsto podobo, *Marija sedem žalosti*. Sledita še dvanajsta podoba, *Skrinja zaveze*, in trinajsta, *Božji grob*, obe brez spremnega besedila. Božji grob nosi 14 mož, »ki so še zmeraj bili meščani«, za njimi pa gredo »gospodje glasbeniki in častiti gospodje duhovniki, župniki itd., ki jih je treba povabiti. Nazadnje stopa ljudstvo.« Zatem sledi *Splošni pregled celotne procesije za voditelja* o poteku procesije, potem pa še *Posamezni sporedi za ordinante*, za šest mož, ki voditelju pomagajo pri pripravi procesije. V rokopisu pasijona so zgovorni še nekateri dodatki. Prvi dodatek s kratkimi stavki v nemškem jeziku povzema vsebino posameznih podob za procesijo v letu 1727. Podob se je tokrat zvrstilo dvanajst, pri čemer so k zadnji dodali še 24 verzov besedila. Predstavitvi je pridan *Stvarni in osebni seznam*. V naslednjem dodatku je v podobni obliki predstavljena procesija za leto 1728. Podob je v tem primeru trinajst; deseto podobo, prizor na Kalvariji, so razširili na dve podobi. Ker je vsako leto bilo treba prositi župnike, naj pasijonsko procesijo oznanijo in povabijo ljudi k sodelovanju, je pripisan tudi vzorec pisma, »s katerim se oznani procesija na véliki petek«. Slednjič je zgovoren še *Seznam oblačil za procesijo na véliki petek v Škofji Loki*, ki našteva 278 oblačil, nazadnje pa omenja tudi prapor za konjenico, ki so ga na novo naredili leta 1745.

Poglejmo nekaj odlomkov Romualdovega besedila Škofjeloškega pasijona v preprosti fonetični transkripciji.

V prvi podobi, *Raju*, najprej nastopi angel:

*Iz paradiža, tega veseliga luštniga kraja,
poberite se, Adam inu Eva, vam angelc šraja!
Zakaj tukaj vās je ta kača močnu zapelala
inu vās z velikimi nadlogami obdala.
Tukaj je samó to prebivališe té nadolžnosti,
katero ste vi tukaj skuži greh zgubili.
Poberite se tadaj h ti veliki revnosti,
v kateri bote noč inu dan upili.*

V enajsti podobi, Mati sedem žalosti, recitira apostol Janez:

*O moj mojster, Jezu Kriste,
gvišnu ostanejo besede taiste.
Rajši očem živlejne pustiti,
koker tebe nikar lubiti.
Pruta tebi moje srcé gori,
kateru je vžgala toja rešna kri.
Kateri začne tebe enkrat lubiti,
sə na more več lubezan ogasiti.
Tudi pār meni more goreča ostati
jeno očem moje srcé v toje djati.*

Razen vsega, kar je zajeto in zapisano v izvirniku Škofjeloškega pasijona, ter ohranjenih spremnih pisem, ki so temu priložena, obstaja zelo malo virov, ki bi neposredno govorili o tej prireditvi. V samostanski kroniki je poleg zapisa o ukinitvi procesije samo en zaznamek, ki se nanaša na pasijon. Leta 1748 je »na začudenje meščanov ... prišlo do spora med kapucini ter rektorjem in svétniki bratovščine Svetega Rešnjega telesa, ki so trdili, da ima zakristan te bratovščine pravico razpolagati z oblačili spokornikov (v pasijonski procesiji). Vendar po prvotnih določilih o tem odloča magister processionis.«¹⁷

PASIJONSKÉ PROCESIJE V DRUGIH KAPUCINSKIH SAMOSTANIH

Prav leta 1721, ko je p. Romuald »iz temeljev postavil« procesijo v Škofji Loki, je o tem razpravljajl provincijski kapitelj, ki se je 23. maja sestal v Celovcu. Ker so tovrstne procesije prirejali v več samostanih po provinci, je kapitelj objavil nekaj bolj ali manj splošnih navodil. Tako odloča: 1. Primerno je treba skrčiti število nosil, ki jih pri procesiji uporabljajo, kar morajo voditelji (magistri processionum) upoštevati; v Ljubljani naj razen božjega groba število podob ne bo večje kot deset, v Beljaku in Radgoni pet, v Tamswegu in Škofji Loki štiri. 2. Nobene osebe v procesiji naj ne predstavljajo dekleta. 3. Voditelj procesije ne sme pod pretvezo, da bo rabil denar za nova nosila, delavce in igralce, prositi več sredstev, kot jih bratovščina redno prispeva za procesijo. 4. Voditelji ne smejo pustiti, da bi se posamezniki preoblečili v hudiče, razen tistih, ki so res potrebni pri nekaterih podobah. 5. Da bi se tako preoblečeni ne potikali po mestu, naj voditelji razdelijo oblačila neposredno pred začetkom procesije; kdor bi kljub prepovedi kaj takega le storil, naj se izključi iz sodelovanja pri procesiji.¹⁸ Ta dokument obenem zelo jasno pove,

¹⁷ *Kronika I*, 105.

¹⁸ Prim. *LFC*, 172.

v katerih samostanih Štajerske province so kapucini prirejali pasijonsko procesijo. Marsikje se lahko prebere, da so jo vodili tudi v Kranju in Novem mestu ter morda še kje, vendar o tem kapucinski viri ne povedo nobene besede.

O pasijonskih procesijah, ki so jih kapucini prirejali v nekaterih samostanih, je definitorij Štajerske province spet razpravljal na seji 1765 v Beljaku. Provincial p. Jožef iz Gorice je loškemu gvardijanu p. Adamu Petermanu pisal: »Ker je precej pritožb proti neštetim skoraj nespodobnim prizorom na procesijah, ki se prirejajo na véliki petek pri nas, prišlo na častiti definitorij, zbran 30. avgusta 1765 v Beljaku, zato, da bi se v bodoče ti prizori odpravili in da se nam ne bodo rogali kot neresnim in neizobraženim, predvsem pa, da se ne bi oskrunjal najsvetejši dan, posvečen spominu trpečega Zveličarja, je častiti definitorij, po zrelem premisleku določil in resno določa, naj se v bodoče opusti vse, kar ne spada na samo trpljenje našega Gospoda Jezusa Kristusa; naj se prikazujejo le skrivnosti Gospodovega trpljenja. Zato naj se opustijo vsi prizori iz stare zaveze, štiri poslednje reči, vse skupine, kot so Turki, mrličii itd., vsi jezdecii, ki ne spadajo k skrivnostim, itd. Predvsem pa zakrinkani farizeji, hudičii itd. Isti častiti definitorij želi, zelo želi, da patri, ki vodijo procesijo vélikega petka, najdejo način, da bodo dečki nastopali na tleh (ne na vozilih) in tu izrečejo svoja besedila, da bodo tako lahko namesto njih starejši fantje prevzemali in predstavljali osebe ali izrekli besedila, ki so nevarna za dečke. Tem in vsem drugim neprikladnostim naj se na ta najsvetejši dan izogibajo.«¹⁹

TEREZIJANSKO-JOŽEFINSKA DOBA PROCESIJE ZATRE

Glede na veliko število sodelujočih pri procesiji je seveda popolnoma razumljivo, da so se pojavljale tudi nerednosti, ki z resnobo vélikega petka nikakor niso šle v sklad. Vendar pa je treba poudariti, da o kakih razbrzdanostih in popivanjih, o katerih nekateri, ki se ukvarjajo z gledališko umetnostjo, radi govore, in ki naj bi bile vzrok, da so procesijo ukinili, v kapucinskih arhivih ni nobenega zapisa. Govore pa seveda o »skoraj nespodobnih prizorih« in o raznih »neprikladnostih«. Glede tega je treba upoštevati dejstvo, da gre za obdobje, ki je značilno po tem, da se v izraze vernosti, predvsem v razne ljudske pobožnosti, vse bolj vrivajo elementi, ki z zdravo krščansko vernostjo nimajo kaj dosti skupnega. Vse bolj očitno je, da se v tem času barok izpoje v raznih izrazih, ki so sad baročnega kipenja in človeške (naivne) domišljije, kar pa seveda ni bilo v skladu s pristnim krščanskim izročilom in še mnogo manj z novo razsvetljsko miselnostjo. Nikakor ne kaže pozabiti, da terezijanske in jožefinske reforme, ki so zelo močno posegle tudi na cerkveno področje, niso ukinjale samo izrazito baročno obarvanih pasijonskih procesij, ampak prav tako celo vrsto drugih ljudskih pobožnosti, zapirale so priljubljena božja

¹⁹ *Materiale III*, 32.

pota, prepovedovale romanja in procesije, zatrle vse (!) bratovščine itd. V okviru takih okoliščin je popolnoma razumljivo, da so morale prenehati tudi pasijonske procesije. Nikakor niso bile odpravljene zgolj zaradi raznih »neprikladnosti«, ampak jih je preprosto odnesel tok časovnih razmer, ki se je iz baročnih okvirov vse bolj pomikal v razsvetljenske smeri. Niso bile ukinjene vse istočasno, saj je to bilo odvisno tudi od krajevnih cerkvenih oblasti. Škofja Loka je do jožefinskih sprememb škofijskih meja 1785 spadala pod goriško nadškofijo, naslednico oglejskega patriarhata, torej je o cerkvenem življenju v tem kraju odločal goriški nadškof.

V Škofji Loki so pasijonsko procesijo zadnjič izvedli leta 1767. Samostanska kronika za leto 1768 piše: »Procesijo, ki od leta 1721 na véliki petek predstavi Gospodovo trpljenje in je zanj bilo že vse pripravljeno, je prevzvišeni nadškof goriški ob koncu postnega časa prepovedal in jo odpravil.«²⁰ Karel Mihael Attems, prvi goriški nadškof (po ukinitvi oglejskega patriarhata 1751 je naslednje leto bila ustanovljena goriška nadškofija), ki je ob treh vizitacijah obiskal vse župnije, samostane in druge cerkvene ustanove, je želel versko in moralno življenje v obsežni nadškofiji temeljito prenoviti. Prav v letu 1768 je v Gorici vodil sinodo, ki si je zadala nalogo, da se jasno opredeli do novih tokov znotraj Cerkve ter obenem temeljito prevetri in prečisti oblike in izraze vernosti, kakršne so se v Cerkvi uveljavile v predhodnem stoletju. Ukinitev pasijonske procesije v Škofji Loki nedvomno sovпада s temi Attemsovimi prizadevanji.²¹

V Ljubljani se je ohranila še do leta 1773. Prav iz tega časa, ko so tovrstne procesije že v zatonu, pa imamo zanimiv podatek iz Radgone. Samostan je bil ustanovljen leta 1617, preživel je viharje jožefinskih reform, leta 1816 pa so ga ukinili.²² Tudi tod so na véliki petek prirejali procesijo, ni pa znan podatek, ne kdaj so jo uvedli ne kdaj je prenehala. Definitorij Štajerske kapucinske province je z odlokom 28. oktobra 1763 po opozorilih dunajske vlade in sekovskega škofa ukazal, da je pri procesiji treba opustiti vse, kar ne spada neposredno k predstavljanju Kristusovega trpljenja. Na zborovanju 28. septembra 1770 je definitorij zadevo ponovno obravnaval in glede procesije predpisal naslednji red: *na čelu procesije gre voditelj, za njim mož, ki nosi križ, potem pa slede spokorniki, ki se bičajo, in oni, ki nosijo križe; končno gresta dva kapucina, ki z vsemi skupaj glasno molita rožni venec Gospodovega trpljenja*. Celotna procesija predstavi Kristusovo trplje-

²⁰ *Kronika I*, 118.

²¹ Prim. M. Cassese: *Cultura e pastoraltà nei vescovi goriziani tra reformismo ed età napoleonica (1751–1816)*, v: *L'archidiocesi di Gorizia dall'istituzione alla fine dell'impero asburgico (1751–1918)*, Gorizia 2002, 89.

²² O tem samostanu se je ohranilo zelo malo dokumentov, ki bi podrobneje predstavljali njegovo življenje in dejavnost. Kar je še dosegljivega, je zbral in v študiji pripravil V. Škafar, *Prispevek radgonskih kapucinov k ohranjanju slovenščine v 17. in 18. stoletju*, v: *Zbornik soboškega muzeja* 7 (2003) 17–51.

nje v petih podobah (1. Kristusov krvavi pot, 2. bičanje, 3. s trnjem kronanje, 4. križanje, 5. božji grob) in vsako spremljata dva kapucina, ki molita rožni venec, sklene pa se s Kristusovim grobom.²³

DELEŽ BRATOVŠČIN PRI PROCESIJAH

Opazno je, da imajo pri teh procesijah vidno vlogo bratovščine. V več primerih so one tisti dejavnik, ki dà pobudo za procesijo, jo materialno vzdržuje in ohranja. V Pragi je to bratovščina Kristusovega trpljenja, ki si privzame Vodilo Tretjega reda sv. Frančiška in jo kot duhovni voditelji spremljajo kapucini. V Ljubljani je po kužni epidemiji 1598 in 1599 bila ustanovljena bratovščina Odrešenika sveta, ki se je zaobljubila, da bo *vsako leto na véliki petek pripravila spokorno procesijo grenkega trpljenja in smrti Jezusa Kristusa*.²⁴ Dokument iz leta 1773, ki o tem piše, pravi tudi, da je s svojo obljubo odlašala, dokler ne bi zbrali zadostnih sredstev za pripravo procesije. Najbrž pa ta vzrok lahko postavimo pod vprašaj; veliko bolj verjetno je, da v mestu preprosto ni bilo nikogar, ki bi se zadeve lotil in jo spravil v tek. Leta 1606 so v Ljubljano prišli kapucini. Leta 1608 je za predstojnika Štajerskega komisariata (od 1619 Štajerska kapucinska provinca) bil imenovan pater Fortunat iz Verone. Njega omenja škof Hren v prej že navedenem pismu 21. maja 1619, kjer govori o procesiji na véliki petek: *Ni še preteklo veliko let, kar so po medsebojni izmenjavi mnenj z mojim škofovskim privoljenjem, ki ga je nujno želel imeti preč. p. Fortunat, takratni generalni komisar mojih redovnikov bratov kapucinov (mojih rečem zato, ker so med mojim škofovanjem prišli sem v Ljubljano), ti patri kapucini po predhodnih uvajalnih učinkovitih pridigah pripravili pobožno procesijo bičarjev na véliki petek*.²⁵ Če pomislimo, da je bil p.

²³ Spokornikom sledi »prima Figura, repraesentans sanguineum Christi sudorem in horto Gethsemani, post quam succedunt Proles in ordine, et iterato duo Capucini alta voce orantes, ut supra; postea sequitur secunda Figura, repraesentans flagellationem, ad quam sequuntur Personae in Periocha assignatae, et ultimatim duo Capuccini orantes, ut supra; dein sequitur tertia Figura, repraesentans coronationem Christi, post quam sequuntur alii assignati in Periocha, et post hos iterum duo Capucini orantes, ut supra; sequitur quarta Figura, repraesentans bajulationem Crucis hoc anno omissa ob brevitatem temporis, post quam sequuntur homines a Magistro Processionis seligendi, et optimum fieret, si aliqua Confraternitas seligeretur, et post hos iterum duo Capucini orantes, ut supra; postea sequitur quinta Figura, repraesentans Christi Crucifixionem, seu montem Calvariae, post quam sequuntur homines in Periocha assignati, et ultimatim duo Capucini orantes, ut supra. Post supradictas omnes Figuras sequitur Sepulchrum Christi, quod portatur a Piscatoribus, et associatur ab Adm. Reverendo Domino Decano, et suis Capellanis, nec non a Senatu Civitatis, ac nobilioribus Personis. Datum ex Reverenda Definitione Leobii congregata die 28. Mensis Septembris 1770. Dokument hrani arhiv Slovenske kapucinske province.

²⁴ Dokument iz leta 1773 navaja F. Kalan, *Gledališki značaj škofjeloškega pasijona*, v: Dokumenti slovenskega gledališkega muzeja, Ljubljana 1967, 209.

²⁵ Glej opombo 8.

Fortunat pred prihodom v Ljubljano leta 1605 in ponovno 1607 gvardijan samostana v Pragi, koder so malo pred tem uvedli spokorno procesijo na véliki petek in jo je prirejala bratovščina, ki je delovala pod mentorstvom kapucinov, se sama od sebe ponuja misel, da je procesijo s podobno vsebino in podobno zunanjo obliko želel vzpostaviti tudi v Ljubljani, pri čemer je v ozadju bila zaobljuba bratovščine Odrešenika sveta. Menim, da prav tole Hrenovo pismo²⁶, ki ga ne navaja nobena obravnava pasijonskih procesij na Slovenskem, ponuja odgovor na dve vprašanji: kaj je najbližje in najneposrednejše vsebinsko izhodišče ljubljanske procesije in kam segajo začetki take procesije v Ljubljani. Na prvo vprašanje bi odgovoril, da je neposredni vzor ljubljanski in kasneje drugim procesijam na Slovenskem, tudi škofjeloški, omenjena praška spokorna procesija, ki ji pa že v Ljubljani dodajo elemente, kot si jih je zamislila bratovščina, namreč da gre za *spokorno procesijo grenkega trpljenja in smrti Jezusa Kristusa*. In drugo vprašanje, kdaj se je začela.

²⁶ V celoti se Hrenovo pismo v slovenskem prevodu glasi takole: »Obilne milosti Svetega Duha po Kristusu našem Gospodu, po močni priprošnji njegove deviške Matere, blagoslov zdravja, želim z mojo pripravljenostjo in vdanostjo. Po ljubezni in pobožnosti mojih someščanov, ki tukaj v Ljubljani ukoreninjeni v pravi katoliški veri služijo Gospodu, vzpodbujen, se hočem potruditi pisati vašemu častitljivemu očetovstvu in upam na vašo naklonjenost. Ni še preteklo veliko let, kar so po medsebojni izmenjavi mnenj z mojim škofovskim privoljenjem, ki ga je nujno želel imeti preč. p. Fortunat, takratni generalni komisar mojih redovnikov bratov kapucinov (mojih rečem zato, ker so med mojim škofovanjem prišli sem v Ljubljano), ti patri kapucini po predhodnih uvajalnih učinkovitih pridigah uvedli pobožno procesijo bičarjev na veliki petek, pri kateri sem bil navzoč sam, moj kapitelj in duhovniki skupaj s plemstvom in množico vernikov, in se je z nemajhno koristjo za duhovno rast vršila nekaj let. Preč. p. komisar Just od Sv. Justa (generalni komisar 1613-1619), ki ni sprejemal ne mojih ne drugih spodbud, prošenj ali razlogov, je procesijo z lastno oblastjo pred kakima dvema letoma ukinil tako, da je grozil, da bo sežgal vse rekvizite, obleke in orodja, ki so potrebni za procesijo, če jih v eni uri ne spravijo iz našega ljubljanskega samostana drugam (ker so bila shranjena v eni od celic). Zato so jih znosili k bratom frančiškanom v varstvo. Čeprav smo mu govorili, da nemalo škoduje pobožnosti, je bila procesija ukinjena pred kakima dvema letoma. Da se ljudje ne bi pohujševali nad tako samovoljo, smo jim medtem, kolikor se je dalo, opravičevali to opustitev, da je pač zaradi neprestanih vojaških pohodov. Bolje bi bilo, da se pobožna stvar nikoli ne začne, kakor da se začeta opusti. Na željo in prošnje vernega ljudstva, na mojo in predvsem italijanskih ... katoličanov, ki bi radi poživili svojo pobožnost, pišem vašemu častitemu očetovstvu in prosim, da sami presodite in v svojem redu in s svojo najvišjo oblastjo meni in mojim ovcam dovolite in potrdite, da se s prizadevnostjo vašega reda na tak čudovit način pripomore k pobožnosti (zlasti na dragoceni in presveti dan, ko je Odrešenik sveta na križu izbrisal naše grehe), da se spet upelje omenjena procesija iz samostana očetov kapucinov, kjer se je začela, in se spet uporabijo oblačila in drugi potrebni rekviziti. Brez dvoma bo to pripomoglo k dviganju duš k Bogu in rodilo bogate sadove spokornosti in se povečala ljubezen mojega ljudstva in bodo tudi obilnejši milodari za patre kapucine. Jaz in ves moj kapitelj in duhovništvo se bomo v celoti udeležili procesije do konca, da podelimo zaključni pontifikalni blagoslov. ... Gornji Grad, 1619, na tretji dan Binkošti. (21. maj)

Na hrbtni strani: Prečastitemu p. Generalu celotnega serafskega Reda sv. Frančiška kapucinov v Rimu, v lastnoroko izročitev.

Od Valvasorja naprej redno vsi navajajo, da so jo prvič uprizorili leta 1617. Valvasor se res sklicuje na Hrenov zapis iz tega leta, vendar škof ni zapisal, da bi v tem letu procesijo izvedli prvič, pač pa jo omenja kot eno od vpeljanih dogajanj v Ljubljani. Morda je polihistor prezrl Hrenov pripis na robu: *to se dogaja posamezna leta in tudi s spremstvom*²⁷, iz česar lahko sklepamo, da ne gre za novost tega leta. Še zgovornejše glede tega vprašanja je navedeno Hrenovo pismo iz leta 1619, kjer škof izrecno pravi, da se je o uvedbi procesije z njim dogovarjal in pridobil škofovo dovoljenje p. Fortunat kot predstojnik kapucinov, kar je p. Fortunat bil v letih 1608–1613.²⁸

Poglejmo spet škofjeloški pasijon! Na začetku predhodnih pojasnil beremo naslednje: *Po ponovnem vztrajanju in gorečih prošnjah presvetlega gospoda barona Antona pl. Ekarja, bratranca prevzvišenega gospoda, gospoda knezoškofa freisinškega, zdajšnjega loškega glavarja in predstojnika dobrotne in preslavne nadbratovščine Presvetega Rešnjega telesa, skupaj s posredovanjem celotnega zbora te bratovščine, je prečastiti oče provincial Krištof iz Gradca s soglasjem častitega definitorija na naslednjem kapitlju v Celovcu odobril in dovolil, da mi, kapucini tega loškega samostana, prevzamemo v častni spomin prebridkega trpljenja našega Gospoda Jezusa Kristusa skrb in trud za sveto procesijo na dan vélikega petka. In na naslednji strani še dodatno pojasnilo: Ustanoviteljica in ohranjevalka te procesije v loškem mestu je dobrotna bratovščina Presvetega Rešnjega telesa po svojih gospodih sobratih, predstojniku in prisednikih.*²⁹ O tej bratovščini nam nekaj pojasnil daje drobna knjižica z naslovom *Lagkherisches Himmel Brod*, v

²⁷ Glej opombo 6, Hrenov pripis na robu: »Hoc fit in annos singulos, sed nec non comitatu«.

²⁸ Prim. Arch. Gen. OFMCap, Roma, Cod. AG1, *Tabulae capitulorum generalium FF. MIN. S. P. Francisci Capucinatorum ab anno 1529*, 128: "Capitulum Gen. Romae 23. Maji 1608: Index conventuum et superiorum in Provincia Styria: Commissario generale Il Pre Fra Fortunato da Verona."

²⁹ Slovenski prevod besedila v: *Škofjeloški pasijon, preprosta fonetična transkripcija s prevodom neslovenskih delov besedila*, Ljubljana 1999.

prevodu *Loški nebeški kruh*, ki se nahaja v Kapucinski knjižnici.³⁰ Po posvetilu so napisana pravila bratovščine, potem seznam odpustkov, ki jih je bratovščini naklonil papež Urban VIII. 21. junija 1634, nato pa slede molitve, ki so jih molili člani bratovščine. Iz knjižice, ki jo je 1713 v Ljubljani tiskal Janez Jurij Mayr in je posvečena loškemu glavarju ter predstojniku bratovščine baronu Ekarju, izvemo, da je bratovščina nastala leta 1634. Njeni člani so bili tako moški kot ženske. Na njeno razgibano dejavnost in verjetno tudi številčnost kaže dejstvo, da je knjižica iz leta 1713 že tretja izdaja. V pravilih je poleg drugih pobožnosti, ki naj jih opravljajo člani bratovščine, posebej poudarjeno njihovo sodelovanje pri telovski procesiji, ki naj jo vsi spremljajo z gorečimi svečami. Iz te bratovščine je torej izšla neposredna pobuda in po njenem *ponovnem vztrajanju in gorečih prošnjah barona Ekarja* so tudi v Škofji Loki kapucini sprejeli nalogo, da pripravijo in potem tudi redno prirejajo pasijonsko procesijo na veliki petek.

Če se sprašujemo, zakaj so kapucini prirejali pasijonske procesije vedno v povezavi s to ali ono bratovščino, je odgovor pravzaprav zelo preprost. Sami so s poudarjenim uboštvom živeli le iz sprotne miloščine in niso imeli sredstev, s katerimi bi mogli pripraviti vse potrebne rekvizite za procesijo. Pač pa so vse bra-

³⁰ Knjižica v velikosti 70 X 119 mm in z vpisom lastnika *Loci Capucinatorum Locopoli* ima naslov *Lagkherisches Himmel Brod*. V slovenskem prevodu se polni naslov glasi: *Loški nebeški kruh, to je, Pravila in odpusti hvalevredne Bratovščine Presvetega Telesa Kristusovega v mestu Škofja Loka z raznimi gorečimi molitvami-litanijami za vredno prejemanje najsvetejšega Zakramenta in uspešne duhovne vaje, za ljudi vseh stanov zelo koristne, zlasti za člane Bratovščine presv. Rešnjega Telesa. Ljubljana, Janez Jurij Mayr deželni tiskar na Kranjskem 1713.*

Njihovi milosti, visoko in blagorodnemu g.g. Antonu Egkherju baronu von Kämping in Liechten-Egkh, gospodu v Khallingu, njihove visoko knežje milosti škofa in sv. rim. ces. kneza freisinskega tajnemu svetniku, tudi glavarju gospodstva in mesta Loka in predstojniku ter rektorju hvalevredne Bratovščine Svetega Rešnjega Telesa tukaj. Potem, ko so naši pobožni predniki za širjenje hvalevredne Bratovščine Rešnjega Telesa in k odličnejši pobožnosti najsvetejšega oltarnega zakramenta ne le od takratnega svetega očeta Urbana VIII. pridobili razne častne odpustke, ampak tudi predpisali določena pravila in statute za vpisane člane, je leta 1634, po popolnem iztrebljenju luteranstva, nastala ta hvalevredna Bratovščina pobožnih kristjanov. Pravila so skupaj z nekaterimi pobožnimi molitvami izšla v javnem tisku in tako razvnela srca pobožnih krščanskih duš, da se je iz takratne majhne skupine razrasla v veliko število vpisanih članov. Zato smo izkoristili priložnost in omenjeno knjižico tretjič dali v tisk, da bo vna in pobožnost do tega najvrednejšega zaklada kot hrane in poživila in popotnice duš, ki so na poti v večnost (v katerem je naše zveličanje in glavni člen vere), vedno bolj in bolj rasla. Vaši milosti kot našemu predstojniku, ki nam v strahu božjem sveti z enakimi krščanskimi vajami in spodbudnimi zgledi in je tudi vnet pospeševatelj vstopanja v to hvalevredno Bratovščino ter z nasveti in v dejanju z nami, to delo, ki je prišlo na dan, želimo skromno posvetiti. Zato prosimo vašo milost, da to majhno knjižico, ki je pod vašo zaščito tretjič zagledala beli dan, milostno sprejmete, in z njo vso hvalevredno Bratovščino. Mi pa naj v njenem okrilju vztrajamo. – Dano v Škofji Loki 29. sept. 1713. Ponižni in pokorni Janez Jakob Kos, svetnik freisinskega kneževstva in sodni ter protipisar gospodstva in mesta Loke kot prvi asistent. Peter Anton Zanetti, drugi asistent.

tovščine redno imele tudi nekaj skupnih dobrin, ki so jih uporabljali v različne, še posebej v dobrodelne namene. One so torej lahko zagotovile potrebna materialna sredstva za izvedbo procesije.³¹ Kapucini so radi sprejeli njihove pobude z obveznostjo, da za procesijo prevzamejo celotno organizacijo, torej da zberejo ljudi in jih v vsem potrebnem pouče, pridigajo o Kristusovem trpljenju, ki ga procesija predstavlja, ter preko župnikov povabijo ljudi bližnjih in tudi oddaljenih krajev k udeležbi in seveda skrbe, da bo procesija potekala primerno in dostojno.

DUHOVNO IZHODIŠČE

Vzrok za to, da so kapucini radi prevzeli pripravo in izvedbo pasijonske procesije ter jo tudi ohranjali, je prvenstveno treba iskati v njihovi duhovni in pastoralni naravnosti. Notranje duhovno življenje so skušali uravnavati po svojem začetniku in duhovnem voditelju sv. Frančišku, ki se je zelo intenzivno poglobljal v premišljevanje Kristusovega trpljenja v veri, da prav to trpljenje prinaša človeku odrešenje. To premišljevanje je bilo močno poudarjeno že v prvih kapucinskih navodilih 1529 in natančneje predstavljeno ter predpisano v konstitucijah leta 1536. Kako so to prakticirali v nekdanji Štajerski kapucinski provinci, nam govore številna priporočila raznih provincijskih kapitljev in posameznih provincialov, posebej zgovorni pa so konkretni primeri. Naj navedem loškega rojaka, patra Konstancija iz znane rodbine Fürnpfeil, ki je v kapucinski red stopil leta 1637 ter bil predstojnik v več samostanih in dolga leta vzgojitelj novincev. Njegov življenjepis posebej podarja, da je veliko premišljeval Kristusovo trpljenje: ne le podnevi, tudi številne nočne ure je posvečal temu premišljevanju ter z besedo in predvsem z zgledom k temu spodbujal novince. Prav zaradi tega so ga prištevali k posebej znamenitim kapucinom 17. stoletja.³² Zanimivi so v zvezi s tem vprašanjem *Zapisi novince v noviciatski šoli v letu Gospodovem 1752 v uporabo brata Romualda iz Go-*

³¹ Med določili o izvedbi škofjeloškega pasijona je poudarjeno, da je »ustanoviteljica in ohranjevalka te procesije bratovščina presvetega Rešnjega telesa«, da »gospodje nad procesijo niso kapucini, ampak bratovščina«; prav tako je napisano glede potrebnih sredstev za pripravo procesije: »na konventu bratovščine je bilo enkrat za vselej sklenjeno, da se daje za pripravo procesije petdeset goldinarjev nemške veljave in ne več«. Prim. *Škofjeloški pasijon*, n. d. 7.

³² V spisu *Series Capucinatorum illustrium Provinciae Styriae*, ki se nahaja v Archivio di Stato Milano, Fondo Religione, p. a. 6505, beremo: "Cum autem ob assiduum orationis studium, vir Dei plerisque diei, ac noctis horis meditationi incumberet, tanta compassionis vi, et ardore in Salvatoris nostri Passionem accendebatur, ut ea, quae Redemptor noster pro salute generis humani subiisset, tormenta, etiam corporaliter experiri assidue anhelaret. Dum vero proprii corporis vindex, sibi non sufficeret, Novitios quosdam ad se castigandum, utpote miserrimum peccatorem, suppliciter exoravit, hi aegro quidem animo pii Patris flammeo Dominicæ Passionis ardori satisfactori, iam illum, ut vellatu Christum, colaphis cadere, atque Cruce grandiori oneratum per hortum raptare, contumeliis, opprobriisque affecto, capillos evellere, modo ut rabii Judaeorum satellites, eundem habitu suo exuentes, ad sanguinis usque apparentiam diris flagellare virgis, ad instantiam ipsius inducti sunt."

rice.³³ Snov za premišljevanje je razdeljena po dnevih v tednu; vsak dan sta dve premišljevanji, jutranje in večerno, in za vsako so zapisane tri vsebinske točke, od prve na nedeljo zjutraj – Kristus se poslavlja od svoje Matere, do zadnje na soboto zvečer – Jezusa izroče Materi. Gre namreč za značilen primer, ki kaže, da je premišljevanje trpljenja spadalo v redno duhovno življenje in da so v ta namen imeli natančno izdelane programe, ki naj bi omogočili sistematično in pregledno zaporedje premišljevanj, brez beganja sem in tja.

Drug dejavnik, ki kaže na vsebinsko izhodišče pasijonskih procesij, so pridige znanih in manj znanih kapucinov, bodisi ohranjene v rokopisih, ki jih je v nekatereh arhivih kar precej, bodisi objavljene v tisku. Številne namreč govore o Kristusovem trpljenju. Tudi škofjeloška kapucinska knjižnica hrani vrsto pridigarских priročnikov predvsem v latinskem, nemškem in italijanskem jeziku, ki so namenjene posebej tej vsebini in jih dostikrat najdemo pod skupnim naslovom *Quadragesimale, Pridige za postni čas*. Med slovenskimi seveda predvsem poznamo Janeza Svetokriškega. V drugem zvezku *Svetega priročnika*, ki je bil tiskan v Benetkah 1691³⁴, ima za vsako postno nedeljo po dve pridigi, poleg tega pa tudi za vse petke v postu; posebej je značilna pridiga za veliki petek. Pridige za vse postne nedelje so še v petem zvezku, tiskanem v Ljubljani 1707. V Škofji Loki je bil v letih 1766–1771 zelo znan pridigar p. Angelik iz Kranja. V tem času je napisal 309 obširnih pridig, ki se kot rokopisi v šestih obsežnih zvezkih hranijo v samostanskem arhivu. Kar 51 pridig obravnava posamezne postne teme. Poleg številne pridigar-ske literature je v knjižnici močno zastopana ascetika, premišljevanja v latinskem, nemškem in italijanskem jeziku. Zelo povedni so že sami naslovi, seveda značilno baročno oblikovani. Poglejmo nekatere! *Umetnost postati bogat v zasluženju, to je, pobožno žrtvovanje grenkega trpljenja in smrti našega Odrešenika*; knjiga v nemškem jeziku je tiskana v Ljubljani 1744. *Zgodovina svetega trpljenja Kristusa, nesmrtnega Boga v smrtnem telesu*, izšla v Kemptenu 1743. Takih in podobnih naslovov bi seveda lahko našteali zelo dolgo vrsto. Med najbolj znanimi in najbolj uporabljanimi deli s tega vsebinskega področja pa so spisi nemškega kapucina p. Martina iz Kochema.³⁵

³³ Spis v latinskem jeziku, prevedel ga je p. Angel Kralj, v izvorni knjižici obsega 92 strani; hrani ga arhiv kapucinskega samostana v Vipavskem Križu.

³⁴ *Sacrum Promptuarium singulis per totum annum dominicis et festis solemnioribus Christi Domini et B. V. Mariae praedicabile*, Venetiis 1691; faksimilna izdaja v Ljubljani 1998.

³⁵ Martin iz Kochema (1634–1712) je bil član renške kapucinske province. Vrsto let je bil lektor v interni kapucinski šoli, potem pa se je posvetil pisanju duhovnih spisov, ki so doživeli številne izdaje. Preko teh spisov je močno vplival na duhovnost v nemškem prostoru, zelo odmeven pa je bil tudi na Slovenskem. Njegovi najbolj razširjeni spisi: *Das kleine Leben Christi*, Frankfurt 1676; *Leben Christi und Mariae* v dveh delih, Mainz 1677–1679; *Das grosse Leben Christi*, Frankfurt 1680 (izšlo je 260! izdaj, zadnja 1926).

POVZETEK

Kapucinska pasijonska procesija na veliki petek ima vseskozi izrazito spokorni namen: ob zelo dramatičnem predstavljanju Kristusovega trpljenja naj bi človek uvidel pogubnost greha, se kesal in se seveda poboljšal. Kot ozadja oziroma izhodišča procesije je treba upoštevati več dejavnikov. V 16. in 17. stoletju pa tudi še kasneje so nastale številne bratovščine, ki so povezovale ljudi različnih stanov in starosti; mnogi so prav preko teh bratovščin na poseben način živeli svojo vernost. Za ta čas, ko je barok v razcvetu, so značilne številne pobožnosti, ki so nemalokrat močno prežete z emocionalnostjo; ta se kaže navzven v uporabi dobro opazne opreme: raznobarvnih oblačil, zastav, križev, spokornih znamenj in tudi za to prirejene glasbe oziroma petja. Kapucini, ki so v svoji duhovnosti dajali prednost premišljevanju Kristusovega trpljenja, so to izrazito baročno okolje želeli izkoristiti, da bi kot red, ki je vedno bil tesno povezan z ljudstvom, poudarke svoje duhovnosti posredovali tudi širšim krogom, pri čemer so znova in znova morali biti pozorni, da procesija ostane pri svoji vsebini neokrnjena in v izvedbi dostojna. Če so procesije v drugi polovici 18. stoletja prenehale, temu še zdaleč niso toliko krive razne nerednosti, ki so se sicer dogajale, ampak predvsem nov racionalistični razsvetljenjski duh, ki je močno posegel tudi v cerkveno življenje in odpravil številne za baročni čas značilne ustanove (med drugim vse bratovščine) in izraze vernosti, ki novemu času niso več ustrezale.